

TÜRK DİLLƏRİNDƏ ƏLİFBƏ, TERMİNOLOGİYA VƏ ORFOGRAFIYA
MƏSƏLƏLƏRİ

<https://doi.org/10.30546/114578.2026.3010.1128>

1924 YILI KAFKASYA'DA VE TÜRK DÜNYASINDA YENİ TÜRK ALFABESİ
ÇALIŞMALARI İLGİLİ ÖNEMLİ GELİŞMELER
(basın kaynaklarına göre)

Ziyafet Gasımova

filoloji alanında doktora

Bakü Slavyan Üniversitesi

<https://ORCID.org/0000-0002-6579-5110>

gasimovaziyafet@gmail.com

Özet

1924 yılı Kafkasya ve Türk dünyasında önemli gelişmelere sahne olmuştur. Azerbaycan İctimaî Şura Cumhuriyeti Dördüncü Şuralar Kurultayı ve Azerbaycan Maarifçiler İttifakının Dördüncü Kurultayındaki 1924 yılında alınan kararlar Azerbaycan'da alfabe konusunda resmî olarak okullarda yeni alfabenin uygulanmasının yolunu açmış, bu uygulamadan olumlu sonuçlar beklenilmiştir. Tiflis'te kurulan Yeni Türk Alfabe Komitesi ve onun yayın organı olan Işık Yol gazetesi, 1922 yılında Bakü'de kurulan Yeni Türk Alfabe Komitesi ve yayın organı olan Yeni Yol gazetesi Azerbaycan Türklerinin eğitim, kültür alanında gelişmesinde önem taşımıştır.

Türk dünyası için 1924 yılındaki önemli bir gelişmeyi, yeni alfabe ile ilgili yapılan bir konferansta alınan kararlar ve Prof. A.N.Samoyloviç'in Türk dünyasının alfabe birlikteliği konusundaki görüşlerinin basına yansımaları oluşturuordu.

Anahtar Kelimeler: Türk Dünyası, Kafkasya, alfabe, basın, Azerbaycan.

1924-CÜ İLDƏ QAFQAZIYADA VƏ TÜRK DÜNYASINDA YENİ TÜRK
ƏLİFBƏSİ FƏƏLİYYƏTLƏRİ İLƏ BAĞLI MÜHÜM İRƏLİLƏYİŞLƏR
(mətbuat mənbələrinə əsasən)

Ziyafət Qasımova

Bakı Slavyan Universiteti

Xülasə

1924-cü il Qafqaziya və türk dünyasında əhəmiyyətli irəliləyişlərə şahid olmuşdur. 1924-cü ildə Azərbaycan İctimai Şurasının Dördüncü Qurultayı və Azərbaycan Maarifçilər İttifaqının Dördüncü Qurultayında qəbul edilən qərarlar Azərbaycan məktəblərində yeni əlifbanın rəsmi şəkildə tətbiq olunmasına yol açmış və bu tətbiqdən müsbət nəticələr gözlənilmişdir. Tiflisdə yaradılan Yeni Türk Əlifba Komitəsi və onun nəşri olan “İşıq Yol” qəzeti, 1922-ci ildə Bakıda yaradılan Yeni Türk Əlifba Komitəsi və onun nəşri olan “Yeni Yol” qəzeti Azərbaycan türkləri arasında təhsil və mədəniyyətin inkişafında əhəmiyyətli rol oynamışdır.

1924-cü ildə türk dünyası üçün əhəmiyyətli olan irəliləyiş, yeni əlifba ilə bağlı konfransda qəbul edilən qərarlar və professor A.N.Samoyloviçin türk dünyasında əlifba birliyi ilə bağlı fikirlərinin mətbuatda əks olunması idi.

Açar sözlər: türk dünyası, Qafqaziya, əlifba, mətbuat, Azərbaycan.

IMPORTANT DEVELOPMENTS IN 1924 REGARDING THE NEW TURKISH ALPHABET EFFORTS IN THE CAUCASUS AND THE TURKIC WORLD (according to press sources)

Ziyafat Gasimova

Baku Slavic University

Abstract

The year 1924 witnessed significant developments in the Caucasus and the Turkic world. The decisions adopted in 1924 at the Fourth Congress of Soviets of the Azerbaijan Soviet Socialist Republic and at the Fourth Congress of the Azerbaijan Educators' Union officially paved the way for the implementation of the new alphabet in schools in Azerbaijan, and positive outcomes were expected from this practice. The New Turkish Alphabet Committee established in Tiflis and its publication organ Işık Yol newspaper, as well as the New Turkish Alphabet Committee founded in Baku in 1922 and its publication Yeni Yol newspaper, played an important role in the development of education and culture among Azerbaijani Turks.

For the Turkic world, one of the significant developments in 1924 was the decisions taken at a conference on the new alphabet, along with the reflection in the press of Prof. A.N.Samoylovich's views on alphabet unity within the Turkic world.

Key words: turkic world, Caucasus, alphabet, press, Azerbaijan.

Giriş/Introduction

1924 yılında Azərbaycan İctimaî Şura Cumhuriyeti Dördüncü Şuralar Kurultayı ve Azərbaycan Maarif İşçileri İttifakının Dördüncü Kurultayı Yeni Türk Alfabesinin kabul edilmesi hakkında kararlar kabul etmiştir. Bu kararlara göre yeni ders yılında birinci dereceli okulların I. ve II. gruplarında dersler, ancak yeni alfabe ile yapılmalı, III, IV, V gruplarda ve ikinci dereceli okullarda ise ayrı bir ders olarak uygulanmalı, büyükler için açılacak eğitim kurslarının dersleri de sadece yeni alfabe ile olmalıdır. Aynı zamanda neşriyatlarda yeni alfabeyle çok yer ayrılması, Bakü'de hurufat imalathanelerinin teşkili gerekli görülmüştür. Yeni alfabenin bu aşamada uygulanmasına Yeni Alfabe Komitesi de destek olmuştur [MAD, 1978:42-43].

Bu karar Halk Maarif Komiserliğine ve Azərbaycan Merkezî Yürütme Komitesine sunulmuş, onaylandıktan sonra basında yayınlanmıştır.

Azərbaycan Merkezî Yürütme Komitesinin Kararı. 27 Haziran 1924 yılı. Yeni Türk Alfabesi hakkında. Yeni Türk Alfabesi aşağıdaki sebeplerden dolayı onaylanmıştır:

a) Bütün millileştirilmiş devlet idareleri yazı işlerini eski ve yeni alfabe ile yürütmelidir.

b) Azərbaycan Cumhuriyeti dahilinde olan bütün idare, müessese ve teşkilâtlar her türlü dilekçeleri ve yazıları kabul edilecek ve yazıldığı alfabe ile cevaplanacaktır.

Bu karar 1 Temmuz 1924 tarihinden itibaren yürürlüğe girecektir.

Az. M.İ.K. Başkan Vekili M.B.Kasimov. Az. M.İ.K. Sekreteri Şahbazi (Yeni Türk elifbası hakkında hükümet karardadı, 15.08.1924:1, Azərbaycan Merkezi İcraiyye Komitesinin Dekreti, Yeni Yol, Bakı, 22.07.1928:2).

Işık Yol gazetesi yeni alfabenin resmî ve mecburî olarak uygulanması kararının olumlu sonuçlar vereceği kanaatine vararak yorumlar yapmıştır:

“Azərbaycan Yürütme Komitesi, bu kararın Türk medeniyetinin tarihine en şanlı bir belge olarak dahil edileceği görüşündedir. Biz Kafkasya Federasyonunun Federatif hükûmeti dahi, Yeni Türk Alfabesinin önemini ve resmî kabulünü dikkate alarak federatif komiserlik ve teşkilâtlara emir verecek ve bu teşkilâtlarda yeni alfabenin uygulanacağından eminiz” [IY, 15.08.1924:1].

Burada yeni alfabenin Kafkasya çapında kullanımına gösterilen eğitim, dikkat çekmektedir.

1924 Yılında Azərbaycan`da Yeni Alfabe İlgili Gelişmelerin Basına Yansıması. Bakü'deki Yeni Türk Alfabe Komitesi'nin faaliyeti ile ilgili görüşlere Azerbaycan basınında sık sık karşılaşıldı. 1924 yılında Bakü'deki Yeni Türk Alfabe Komitesi'nin faaliyetini değerlendiren *Işık Yol* gazetesi şu sonuçlara varmıştır:

“Yeni Türk Alfabe Komitesi son zamanlar elde ettiği başarıyı dikkate alarak faaliyetini iki yönde odaklamıştır. Bunlardan biri propaganda, diğeri ise neşriyattır. Propaganda iki taraflı yürütülmektedir. Kazalara ve başka Türk ülkelerine görevliler göndermek vasıtasıyla ve Türk ülkelerinde yayınlanan bütün gazetelerde özel alfabe kampanyası uygulamakla bu istikamette başarılar elde etmiştir. Azerbaycan *Kommunist*, “*Kendçi*” gibi gazeteler “*Şerg Kadını*”, “*Kızıl Kalem*”, “*Kızıl Telebe*” ve bunlar gibi birçok dergiler yeni alfabe ile özel sayfalar yayınlamaktadır. Gürcistan'da *Yeni Fikir*, Türkistan'da ise “*Türkmenistan*” gazeteleri bu vazifelerdedir. Başka gazeteler ise harf yokluğundan şimdilik sadece Arap alfabesi ile yeni alfabenin destekleme kampanyası başlatmışlar. Neşriyat işlerine baktığımızda belirli bir programla eğitim ve edebiyat kitapları basılmaktadır. Şu an yeni alfabe ile Yeni Alfabe Komitesi, Kooperatif Neşriyatı, Bakü İşçisi ve Halk Maarif Komiserliğinden oluşan üç müessese kitap yayımlamaktadır. Bunlardan alfabe komitesi birinci dereceli okullar için, maarif komiserliği ikinci dereceli okullar için Bakü İşçisi ise siyasî içtimaî kitaplar basmaktadır. Yukarıda söylenen işlerin olumlu sonuçlar vereceğinden eminiz. Okullar için eğitim öğretim kitaplarımız, öğrenciler için yeteri kadar kıraat (okuma) kitaplarımız yoktur” diye aleyhimizde bulunanlara eylül ayı ders yılı başında çıkacak kitaplarımız en büyük teselli olmalıdır. “Hurufat ve imlâ gibi önemli konuların çözümünü, Türk ülkelerine haber vermek gibi konuları kendi vazifesi olarak görmesine Azerbaycan'ın hiç hakkı yoktur” diyenlere tarafımızdan yapılan propaganda sonucu olarak Türk ülkelerinde çıkan gazetelerin ve kurulan kurultayların kararını müjde olarak haber vermekle en yakın zamanda bu hususta Türk ülkeleri ölçüsünde çağrılacak alfabe kurultayını da ilâve edersek meselenin aydın olacağı şüphesizdir” [Bakıda “Yeni Türk Elifba Komitesinin” son faaliyeti, 28.03.1924:1].

Burada Yeni Türk Alfabesi konusunda Türk cumhuriyetlerine yönelik görüşler dikkat çekmektedir.

Azerbaycan'da yeni alfabe çalışmalarının basına yansıması, bu çalışmaların çok ciddî bir şekilde yürütüldüğünü ortaya koymaktadır. *Işık Yol*'a göre, yeni alfabe taraftarlarının Azerbaycan'ın her köşesinde günden güne çoğaldığı herkes tarafından bilinmektedir. Arap hurufatının ne kadar zor

olduğunu hiçbir vicdanlı kimse inkâr edemez, bununla ilgili gazete sütunlarında yazıldığı için bir daha yazmağa gerek kalmamıştır [Bedelof, 9.05.1924:2].

Yeni alfabe Azerbaycan'ın şehir, kaza ve köylerinde ciddî çalışmalara vesile olmuştur. Fakat bu ciddî çalışmalar içinde bazı aksaklıklar da görülmekte idi.

4 Mayıs 1924 yılında Nahçıvan'daki öğretmenler toplantısında kurulan Yeni Alfabe Bürosu (H, 9.05.1924:2) gibi bir girişimden bahseden *Işık Yol*, aynı zamanda Salyan 'da 1922 yılında açılan kursların 1924 yılında tekrar açılmadığı şikâyetini kamuoyuna yansıtmıştır [Bedelof, 9.05.1924:2].

1924 yılında Ağamalıoğlu'nun Bakü'den gitmesiyle yeni alfabe çalışmalarının aksadığını haber veren gazete Azerbaycan Merkezî Yürütme Komitesinin 1923 yılında aldığı kararı hatırlatmaktadır. Ayrıca, yeni alfabe kurslarının devam etmesini isteyen halkın sesini duyurarak merkezden yardım beklendiğini vurgulamış, geçen sene Salyan kazasına gönderilen tecrübesiz öğretmenlerin yerine tecrübeli öğretmenlerin gönderilmesini gerekli bulmuştur [Zeferan, 9.05.1924:2]

Bir başka makalede Şeril kazasında eğitim kurslarının eski alfabe ile yapıldığı, yeni alfabe çalışmalarına dikkat edilmediği ifade edilmiş ve öğretmenlere kısa bir zamanda yeni alfabeyi öğrenmeleri tavsiye edilmiştir [Müellim, 9.05.1924:2]. Bakü'deki Azerbaycan Merkezî Türk Fırka Şura Okulu'ndaki yeni alfabe dersleri ise olumlu değerlendirilmiştir [K.K., 9.05.1924:2].

Arap alfabesinin zorluğu yüzünden nüfusunun %96'sı okumamış olarak değerlendirilen Ordubat'ta ise yeni alfabe çalışmalarının olumlu sonuçlara ulaşacağı düşünülmekteydi [Mirze Babalı, 1.05.1924:2]. Fakat Ordubat'ta yeni alfabe özeğinin olmaması buna engeldi. Bunun için daha sonra Ordubat'ta Yeni Alfabe Bürosu kurulmuştur [Yeni elifba bürosu (Ordubat'dan), 4.07.1924:2].

Şeril'de de yeni alfabe özeğinin oluşturulmasına rağmen, Nahçıvan'da yeni alfabe çalışmaları pek başarılı değildi [Narazı, 13.06.1924].

Azerbaycan'ın Lenkeran kazasında yaz tatilinde Yeni Türk Alfabesini bilmeyenler için iki gruptan ibaret açılmış kursta hem Türk hem de Türk olmayanlar da okumaktaydı. Türk olmayanlar öğrenmede zorlandıklarından onlara özel bir kurs açılması gerekli görülmüştü [Temrezli, 3.10.1924:4].

Yeni alfabenin durumunu inceleyen Azerbaycan basını olumlu ve olumsuz gelişmeleri izlemekteydi.

1924 yılında Azərbaycan'da eğitim durumu yükselmiş, yeni alfabeyi başarıyla öğrenenlerin sayısı 4822'e çıkmış, *Yeni Yol* gazetesinin tirajı ise daha fazla artış göstererek 1800'e ulaşmıştır [Ağazadə, Карагашлы, 1928:69-73].

Kafkasyada Yaşayan Türkler Arasında Yeni Türk Alfabesinin Durumu. Azerbaycan'da yeşeren ve büyüyen Yeni Türk Alfabesi Kafkasya'da yaşayan Türkler arasında da yayıldı. O dönemde Azerbaycan, Ermenistan ve Gürcistan Sovyet Cumhuriyetlerinden oluşan Kafkasya Federasyonunun başkenti Bakü, Merkezî Yürütme Komitesinin Başkanı Ağamalıoğlu idi [Şimşir, 1992:109]. Yeni Türk Alfabesinin Gürcistan ve Ermenistan'da yayılmasında Ağamalıoğlu'nun hizmetleri büyüktür. Yeni Türk Alfabesinin yayılması Gürcistan Türkleri arasında 1923, Ermenistan Türkleri arasında ise 1922 yılına dayandırılmaktadır [Ağazadə, Карагашлы, 1928:75-76]. Azerbaycan'da olduğu gibi Gürcistan ve Ermenistan'da komite ve bürolar kurulmuştur.

F.Agazade, K.Karakaşlı'ya göre Ermenistan'da 1922 yılında oluşturulmuş Merkezî Büro, 1924 yılında yerini Merkezî Komiteye bırakmıştır, Gürcistan'da ise Tiflis Yeni Türk Alfabe Komitesi 1923'te kurulmuştur [Ağazadə, Карагашлы, 1928:5-76].

Fakat bu görüşü desteklemeyen Azerbaycan basınının belirttiğine göre 1924 yılında Tiflis'te kurulan Yeni Türk Alfabe Komitesi Erivan'daki alfabe çalışmaları ile ilgileniyordu [Erivan Türkleri..., 16.05.1924:1]. 23 Nisan 1924'te Erivan'daki Türk aydın, öğretmen, komünist ve genç komünistlerin toplantısında Kazımov'un yeni alfabe ile ilgili konuşmasından sonra yeni alfabeyi takdir eden ve kutlayan bir karar çıkarılıp Ermenistan Cumhuriyeti'nde yeni alfabenin uygulanması için Bala Efendiyev, Mehdi Kazımov, Yusufzade, Eziz İlyasov, Hüseyin Bağırov, Manukyan, Rukiye Bağırova, Z.Ahundova ve Sacide Kayıbova'dan oluşan Merkezî Büro ile B.Efendiyev, Kazımov, Bağırov'dan oluşan bir yönetim kurulu seçildi (Tiflis Yeni Türk Alfabesi Komitesi bir Merkezî Komite görevindeydi) (Erivanda (Yeni elifba bürosu), 16.05.1924:1). Tiflis Yeni Türk Alfabe Komitesi ise 20 Şubat 1924'te kuruldu [Erivan Türkleri..., 16.05.1924:1].

Basındaki kaynakları esas aldığımızda Ermenistan ve Gürcistan'da alfabe çalışmalarını 1924 yılına dayandırmamız mümkündür. Ama *Işık Yol* gazetesinde yayınlanmış bir makaleye göre Gürcistan'ın Karayazı nahiyesinde alfabe çalışmaları 1923 yılında başlamış, bir ocak kurulmuş, alfabe öğrenilmiş, gazete ve kitap bulunmadığından çalışma yarım kalmıştır [Rüstemov, 18.03.1924:2].

Bütün bunlardan şu sonuca varabiliriz: Kafkasya'da isteğe bağlı başlatılan alfabe çalışmaları önceleri her yerde geniş çapta olmamış, bazı bölgelerde sönük geçmiştir.

1924 yılında sadece Gürcistan ve Ermenistan'da değil, Kafkasya'nın diğer bölgelerinde de yeni alfabeye karşı istekler doğmuştur. Kafkasya'da yeni alfabenin daha çok tutulması Kafkasya'daki cumhuriyetler arasında sıkı bir ilişkinin olmasından kaynaklanabilir. Bunun dışında Ermenistan ve Gürcistan'da Türklerin yoğun bir nüfusa sahip oldukları da unutulmamalıdır. Burada yerleşen yoğun bir nüfusun etkisinin büyük olduğu kuşkusuzdur. Kafkasya'da ortak alfabe kullanma istekleri muhtemelen bundan kaynaklanmaktadır. Bu durumda Türk dünyasında ve Kafkasya'da ortak alfabe görüşlerinin mevcut durumda bir dalgalanma oluşturma ihtimali vardır. Fakat burada her iki tarafta Azerbaycan'la bir ilişkinin olduğu hususu bir gerçektir. Azerbaycan'ın Türk dünyasına ve Kafkasya ülkelerine olan bağlılığı Türk soyundan gelmesi ve bulunduğu mekanla ilgiliydi.

1924 Yılı Türk Topluluklarında Yeni Alfabe Çalışmaları. Eylül 1924 yılında yeni alfabe ile ilgili bir konferans yapılmış [MAD, 1978:43] ve bu konferansta yeni alfabenin Azerbaycan'daki başarısı belirtilerek onu başka Türk Cumhuriyetlerinde uygulamak ve yaymak amacı ile C. Ağamalıoğlu'nun başkanlığında bir grup oluşturulmuştur. Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliğinde yaşayan Türk dilli halkların yeni alfabeğe geçişi için bu seferlerin önemi büyük idi.

Bu gelişme ile ilgili Azerbaycan basını bir duyuruda bulunmuştur. Duyuruda Yeni Türk Alfabesinin yalnız Azerbaycan'da değil, hatta Kırım, Dağıstan, Başkurdistan, Tataristan, Türkistan, İdil-boyu cumhuriyetlerinde de uygulanması üzerine Umumi İttifak (Sovyetler Birliği) çapında konferans çağırılması amacı ile Bakü'deki Yeni Türk Alfabesi Merkezî Komitesinin başkanı Ağamalıoğlu'nun Sovyet Şuralar Cumhuriyeti İttifakının Türklerin yaşayan mahallelerine seyahatte bulunacağı [Yeni Türk elifbası..., 12.09.1924:1] haber verilmekteydi.

Konferansın seferle ilgili kararı kısa bir zamanda gerçekleştirildi.

Türk Cumhuriyetlerine seferleri ile ilgili izlenimlerini Ağamalıoğlu daha sonra 1928 yılında kitap haline dönüştürmüştür. *İki Medeniyet* adlı bu kitapta seferlerin sebebi belirtilmiş, daha sonra seferler ve onlara bağlı hatıralar ve görüşler yer almıştır. 48 sayfadan oluşan bu kitap Bakü'de yayınlanmıştır. Ağamalıoğlu Arap ve Lâtin alfabelerini karşılaştırarak bu alfabeleri kullanan halkların medeniyetlerinin karşılaştırmasını yapmıştır.

Ağamalıoğlu'nun Kırım gezisini değerlendiren Azerbaycan basını olumlu gelişmelerden bahsetmekteydi:

“Azerbaycan Merkezî Yürütme Komitesi ve Yeni Türk Alfabesi Bakü Merkezî Komitesinin başkanı Ağamalıoğlu ile beraber Azerbaycan

öğretmenlerinden ve yazarlarından oluşan bir gurup Kırım'da da bulunmuştur. Burada üç gün kalarak Bağça-Saray, Akyar gibi bölgeleri gezmiş, Yeni Türk Alfabeti ile ilgili yapılan propagandayı başarıyla tamamlamışlardır. Akmescit'te (Simferopol) 15 Eylül'de bir toplantı yapılmış, bu toplantıya öğretmenler, siyasî işçiler, Komünist Gençler İttifakı, öğrenciler ve başkaları katılmış ve "Kırım'da Yeni Türk Alfabeti müteşebbis (girişimci) heyeti" seçilmiştir. Kırım Yürütme Komitesi başkanı Veli İbrahimov bu heyetin başkanı olmuştur. Ağamalıoğlu ve arkadaşları Kırım'dan çok memnun ve mutlu ayrılmışlardır. Yeni Türk Alfabeti Kırım ile Azerbaycan arasındaki dil ve edebiyat ilişkisinin kuvvetlenmesine yardım edecektir" [Kırında yeni elifba, 3.10.1924].

1924 yılında Türkiye önemli gelişmelere sahne olmuştur. *Işık Yol* gazetesinin ise bu gelişmelerden olumlu beklentileri vardı ve bunu "Türkiye'de yeni elifba" yazısında belirtmiştir:

"Bu son günlerde Türkiye'de büyük kansız devrim olduğu herkes tarafından bilinmektedir. Halife tahtan indirildi ve Türkiye'den kovuldu. Ruhani işler devlet işlerinden ayrıldı. Okullar ve maarif işleri ruhanilerin elinden alındı. Halkın fikrini dağıtıp, onu devrime karşı çıkmaya çağırmak yasaklandı. Şeriat mahkemeleri kapandı ve sonunda Arap alfabesinin yerine, yeni bizim kullandığımız alfabenin Türkiye'de kullanılması fikri ortaya atıldı. Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin bu kararları birer devrimci, yani eski zincirleri kırıp medenî ve aydın dünyaya adım atmaktır. Fakat Türkiye'de de eski ve zehirli başlar, kokmuş düşünceler, kapanmış ve kör olmuş gözler, yılan dişli ruhaniler vardır. Onlar genellikle devrimin, kültürün, ilmin gelişmesinin karşısına çıkıyorlar. Böyle kişilerin Türkiye'de gazeteleri de vardır. Bu gazetelerden "Akşam", "Tevhidi Efkâr" ve "İkdam" yeni alfabenin aleyhine eski Arap alfabesini överek savunmaya çalışıyorlar. Onlara göre, eski Arap alfabesi Arap'ın değil, asıl Türk milletinin alfabesidir. Fesihdir, güzeldir ve Lâtin hurufatından her bakımdan iyidir. Bu tarifin baştan sona kadar yalan olduğunu göstermek fazladır. Çünkü Türklerin kullandıkları alfabenin Arap alfabesi olduğu herkes tarafından bilinmektedir. Türkiye gazetelerine göre, eski alfabe fesihdir. Bu da yalandır, aynı zamanda komiktir. Bizim bugünkü sayımızda "eski öğretmen" makalesinde eski alfabenin fesih ve anlaşılır olmadığı, bulmaca olduğu gösterilmiştir. Arap alfabesinin güzel olduğunu söylüyorlar, bu da doğru değildir. Bize göre Lâtin alfabesi daha güzeldir. Herhalde güzellikle alfabe muhafaza etmek akıllı insanın işi değildir. Alfabeden güzellik değil, kolaylık, aydınlık istenir. Arap alfabesi ise buna uygun olmasa da Lâtin alfabesi buna uygundur. "Akşam" gazetesi alfabeği değiştirmek değil, ıslah etmeyi teklif ediyor. Ama bu masalları çok duyduk. "Akşam" gazetesi Türk halkını böyle

yalanlarla oyalamasın. Türk halkı uyanıp artık hayır ve şerri anlamıştır. Biz büyük ve devrim yapmış TBMM'nin akşamlara son verip Türk milletinin aydınlığa çıkaracağına inanıyor. Bu yılda biz de yardımlarımızı yapmağa hazırız” [Şerif, 18.03.1924:1].

Bu yazıda Türk basını da eleştirilmiştir. Gazetenin bir başka sayısında da eleştirilere devam edilmiş, “Akşam”, “İkdam” gibi Türkiye gazetelerindeki görüşlere karşı çıkmıştır. Azerbaycan’daki gelişmeleri takdir eden yazar (Türkiye Türklerindendir) şu sonuçlara varmıştır:

“Bunca zamandan beri Türkçede kullanılan harflerin asıl Türk harfleri olmayıp, pek zor olduğunu bildirdiğimiz halde, onun eteğinden el çekmeyip, onlara “bizim harflerimizdir” diye yapışmıştık. Fakat Azerbaycan’ın esasen Lâtin alfabesinden götürdüğü ve uyguladığı alfabe ile bizim lisanımıza muvafık bir alfabe oluştu. Lâtin harflerini hem yazmayı hem okumayı herkes pek kolayca öğrenebilir, bunun için de onu Avrupa’nın umum medenî milletleri kabul etmişler. Eski Arap harfleri ise bizi o kadar zorluyordu ki, bir şey yazdığımız zaman, birçok yazılar fikrimizi işgal edip, nasıl yazacağımızı şaşırmağa icbar ediyordu” [Zöhdi, 18.04.1924:2].

1924 yılında basında bu tür eleştirilerin sayısı yüzlerce idi.

Eleştiri konusu olan Türkoloji Kurultayı meselesinin kısa bir zamanda gerçekleştirileceği Azerbaycan basınında gündem konusu idi. *Işık Yol* üçüncü sayısında Bakü Yeni Türk Alfabe Komitesinin faaliyetlerinden bahsederken Türk ülkeleri ölçüsünde bir kurultayın çağrılacağını belirtiyordu [Bakıda “Yeni Türk Elifba Komitesi”inin son faaliyeti, 28.03.1924:3]. Gazete yirmi altıncı sayısında bu kurultayın Prof. Samoyloviç tarafından ortaya atıldığını belirtiyor, Ağamalıoğlu’nun Türk Cumhuriyetleri gezisinin esas sebebini yakın zamanda çağrılacak kurultay için yapılan hazırlık olması ile izah ediyordu. Kurultaydan önce Kafkasya çapında bir konferans yapılacağı haber verilmekteydi [Yeni elifba hekkinde..., 12.09.1924:1].

Cemil Hesenli, Lâtin alfabesine bağlı müzakerelerin genişlediği 1924 yılında Umumi İttifak Şarkşünaslar (Doğubilimciler) Cemiyetine hazırladığı konuşmada Prof. A.N.Samoyloviç’in Arap alfabesi ile bağlı Umumi İttifak Türkoloji Kurultayını çağırarak görüşünü ortaya attığını belirtiyor [Hesenli, 1999:7].

Aynı görüşü savunan, Türkoloji Kurultayı ile ilgili geniş bir yazı yayınlayan *Işık Yol* gazetesi yeni alfabecileri destekleyerek bazı önemli bilgileri sunmuştur. Bu bilgilere göre Moskova’da Türk tarihini, dilini, yazısını ve kültürünü mükemmel ve derin şekilde bilen Prof. Samoyloviç Doğubilimciler Cemiyetinde bir geniş konuşma yapmış, Türk ülkelerinin medenî ve maarif

ihtiyaçlarını tespit etmek için özel bir kurultay çağırılmasını teklif etmiştir. Prof. Samoyloviç'e göre kurultaya Azerbaycan, Başkurdistan, Kırgızistan gibi cumhuriyet ve ülkelerin temsilcileri katılacak ve kurultaya Türkiye'den de temsilciler de davet edilecektir. Bu halk ve cumhuriyet temsilcilerinden başka kurultayda ünlü Leningrad (Sankt Peterburg) ve Moskova profesörleri ve uzmanları da bulunmalıdır. Bu mühim ve büyük kurultay Türklerin alfabe, edebî dil, ilmî ıslah konuları gibi üç önemli ve büyük maarif işini çözmelidir. Bu konular geçirdiğimiz dönemin en önemli problemi olarak görülmektedir. Bu mevzular daha önce gazete, kitap ve cemiyet, komite ve komisyonlarımızda tartışılmış, fakat sadece alfabe konusu çözülmüştür. Alfabe konusunu biz, Azerbaycanlılar çözmüşüz. Dilimize uygun ve son derece kolayca, Avrupa alfabesinden alınmış bir alfabe hazırlayıp uygulamaktayız. Fakat diğer Türk ve akraba topluluklar kendi fikirlerini söylemelidirler. Bu konuda Samoyloviç'in teklif ettiği kurultayda faydalı olabiliriz. Eğer kurultay bizim mümkün olan noksanlarımızı gösterse, biz onun önerilerini kabul ederiz. Moskova'da yapılacak kurultay bunu dikkate alarak bizim kabul ettiğimiz alfabeyle ilimle bağdaştırsın ve kuvvetlendirsın. Bizim kabul ettiğimiz yeni alfabenin birkaç bizim lehçemizde olmayan harfler artırılarak başka Türk ve Tatar tayfalarının da dili ve lehçeleri için esas kabul edileceğini düşünüyoruz. Biz kendi tarafımızdan, Prof. Samoyloviç'in bu teşebbüsünü alkışlayıp, kurultayın kısa bir zamanda yapılmasını diliyoruz [TK, 27.06.1924:1].

Makaleden anlaşıldığı gibi kurultayın kısa bir zamanda Moskova'da çağrılacağı düşünülüyor.

Sonuç/Conclusion

Sonuç olarak, 1924 yılında ister Kafkasya'nın ister Türk topluluklarının yeniliklerden doğan değişime doğru yürüdüğünü diyebiliriz.

1924 yılı Gürcistan'daki Türklerin kültür hayatında bir dönemeç teşkil etmiştir. Alfabe komitesinin oluşturulması, Işık Yol gazetesinin yayımlanması buna bir örnektir.

Türkoloji Kurultayın yapılması fikrinin ortaya atılması Türk dünyasında ortak alfabe meselesini de gündeme getirmiş, hazırlıklar başlanmış, olumlu sonuçların elde edinilmesine çalışılmıştır.

1924 yılını genel olarak incelediğimizde dinî birlikten ziyade Türk birliğinin ön planda olduğunu görmekteyiz.

KAYNAKÇA/REFERNCES

1. Агазаде, Ф. Карагашлы, Г. (1928) Очерк по истории развития движения нового алфавита и его достижения . – Казань, 135 s.
2. Azərbaycan Merkezi İcraiyyə Komitesinin Dekreti (1928). //Yeni Yol. – Bakı. – 22.07. – S.168 (1183). – s.2
3. Babalı, M. (1924). Ordubatdan //Işık Yol. – Tiflis. – 01.05.– S.9, s.2.
4. Bakıda “Yeni Türk Elifba Komitesi”inin son fealiyyəti (1924). //”Işık Yol”. – Tiflis. –28.03. – S.3, s.1
5. Bedelof, A.H. (1924). Salyandan (Yeni elifba isteyirik) // “Işık Yol”. – Tiflis. – 09.05. – S.8, s.2
6. Erivan Türkleri ve yeni elifba (1924) //“Işık Yol”. – Tiflis. – 16.05. – S.9, s.1
7. Erivanda (Yeni elifba bürosu) (1924) // “Işık Yol”. – Tiflis. –16.05. – S.9, s.1.
8. H. (1924). Nahçıvanda yeni elifba // “Işık Yol”. – Tiflis. – 09.05. – S 8, s.2.
9. Hesənli, C. (1999). Birinci Bakü Türkoloji Gurultaya Gısa Tarihi Bakış / 1926 Bakü Türkoloji Kongresinin 70. Yıl Dönümü Toplantısı (29-30 Kasım). – Ankara, s.7.
10. Işık Yol (1924). – Tiflis. – 15.08. – S.22, s.1.
11. K.K. (1924). Bakıdan. // Işık Yol. – Tiflis. – 09.05. – S.8, s.2.
12. Kırmda yeni elifba (1924) // “Işık Yol”. – Tiflis. – 03.10. – S.2, s.2 .
13. Müasir Azərbaycan dili (1978). I cild. – Bakı: “Elm”. – 322 s.
14. Müəllim (1924). Şərildən // “Işık Yol”. – Tiflis. – 09.05. – S.8, s.2.
15. Narazı (1924). Nahçıvandan //“Işık Yol” – Tiflis. – 13.06. – S.13, s.3.
16. Rüstəmov, M. (1924). Karayazıdan məktub //“Işık Yol”. – Tiflis. –18.03. – S.2, s.2.
17. Şərif, E. (1924). Türkiyədə yeni elifba, // “Işık Yol” – Tiflis. –18.03. – S.2, s.1.
18. Şimşir B. (1992). Türk Yazı Devrimi. –nkara: Türk Tarih Kurumu Basımevi. – 487 s.
19. Temrezli (1924). Lenkerandan. // “Işık Yol”. – Tiflis. – 03.10. – S.28, s.4.
20. Tiflisde yeni türk elifbasının Komitesi, Komite nece teşkil oldu (1924) // “Işık Yol”. – Tiflis. – 18.03. – S.2, s.1.
21. Türkoji Kurultay (1924). //”Işık Yol”. – Tiflis. – 27.06. – S.15, s.1.
22. Yeni elifba bürosu (Ordubat’dan) (1924). //“Işık Yol”. – Tiflis. – 4.07. – S.17, s.1.
23. Yeni elifba hekkində mühüm qərarlar (1924) // “Işık Yol”. – Tiflis. – 12.09. – S.26, s.2.
24. Yeni Türk elifbası haqqında hökumət qərarı (1924) // ”Işık Yol”. – Tiflis. – 15.08. – S.22, s.1.

25. Yeni Türk elifbası hekkinde konferans (1924). // “Işık Yol”. – Tiflis. – 12.09. – S.26, s.1.
26. Zeferan (1924). Salyandan (Yeni elifbanın gedişi) // Işık Yol. – Tiflis. – 09.05. – S.8, s.2.
27. Zöhdi İ. (1924). Yeni Türk elifbası hekkinde. // “Işık Yol”. – Tiflis. –18.04. – S.6, s.2

Məqalə tarixçəsi

<i>Daxil olub</i>	<i>11.02.2026</i>
<i>Qəbul edilib</i>	<i>23.02.2026</i>
<i>Nəşrə tövsiyə edib</i>	<i>Elçin İbrahimov</i>
	<i>filologiya elmləri doktoru, professor</i>